

УДК 376.091.33 – 056.263:005.591.6

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.111-122

О.П. Круглик

o.kruhlyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9632-6579>

ФОРМУВАННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Відомості про автора: Круглик Оксана, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені М.Д. Ярмаченка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: психолого-педагогічні умови діагностики та розвитку міжособистісних відносин осіб з порушеннями слуху, диференціальна діагностика дітей дошкільного віку з порушеннями слуху. E-mail: o.kruhlyk@ukr.net.

Contact: Kruhlyk Oksana, PhD in Pedagogy associate professor of the Department of Deaf Education and Deaf Psychology named after M. Yarmachenko in National Pedagogical Dragomanov University, Kiev. Academic interests: psychological and pedagogical conditions of diagnostics and development of interpersonal relations of persons with hearing impairments, differential diagnosis of preschool children with hearing impairments. E-mail: o.kruhlyk@ukr.net.

Відомості про наявність друкованих статей на дану тематику. 1.

Круглик О.П. Міжособистісні відносини осіб з вадами слуху та компенсаторна теорія М.Д. Ярмаченка. *Ярмаченко Микола Дмитрович та розвиток української сурдопедагогіки* / за ред. Л.І. Фомічової. Київ, 2018. С.84-93. **2. Круглик О.П.** Теоретичні підходи до формування міжособистісних стосунків у дітей з кохлеарними імплантами. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. Вип.37. С.72-77. **3. Круглик О.П.** Інноваційні технології формування міжособистісних стосунків у дітей з кохлеарними імплантами. *Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації* : зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2019. С. 54-56.

Круглик О.П. Формування міжособистісних стосунків у дітей з порушеннями слуху в пізнавальній діяльності. Проблема розвитку і процес формування взаємовідносин соціальних груп є актуальними в

умовах сучасних тенденцій громадського життя. Формування у осіб з порушеннями слуху на ранніх етапах становлення особистості достатнього рівня комунікативної активності є необхідною умовою задоволення власних потреб в життєдіяльності соціуму. Відчуття гармонії та повноцінності слід закласти ще в самому ранньому віці дитини з психофізичними порушеннями. Формування міжособистісних стосунків у дітей з порушеннями слуху, починаючи з дошкільного віку, є запорукою подолання серйозних порушень рівноваги суб'єкта з соціальною системою. Запропоновані педагогічні технології компенсаторно-корекційного спрямування допоможуть дитині з порушеннями слуху оволодіти вміннями спостерігати, досліджувати і аналізувати явища соціального світу; адекватно сприймати і реагувати на емоційні стани людей; користуватися усним мовленням. В даній статті висвітлюються основні напрямки і сурдопедагогічні технології формування у дітей з порушеннями слуху дошкільного віку механізмів взаємодії з людьми та міжособистісних відносин в їхній пізнавальній діяльності як запоруки успішного та гармонійного подальшого життя в соціумі.

Ключові слова: міжособистісні стосунки, соціальні групи, діти з порушеннями слуху, комунікативна активність, педагогічні технології, пізнавальна діяльність.

Круглик О.П. Формирование межличностных отношений у детей с нарушениями слуха в познавательной деятельности. Проблема развития и процесс формирования взаимоотношений социальных групп актуальны в условиях современных тенденций общественной жизни. Формирование у людей с нарушениями слуха на ранних этапах становления личности достаточного уровня коммуникативной активности является необходимым условием удовлетворения собственных потребностей в жизнедеятельности социума. Ощущение гармонии и полноценности следует закладывать еще в самом раннем возрасте ребенка с психофизическими нарушениями. Формирования межличностных отношений у детей с нарушениями слуха, начиная с дошкольного возраста, является залогом преодоления серьезных нарушений равновесия субъекта с социальной системой. Предложенные педагогические технологии компенсаторно-коррекционного направления помогут ребенку с нарушениями слуха овладеть умениями наблюдать, исследовать и анализировать явления социального мира; адекватно воспринимать и реагировать на эмоциональные состояния людей; пользоваться устной речью. В данной статье освещаются основные направления и сурдопедагогические технологии формирования у детей с нарушениями слуха дошкольного возраста механизмов взаимодействия с людьми и межличностных отношений в их познавательной деятельности как залога успешной и гармоничной дальнейшей жизни в социуме.

Ключевые слова: межличностные отношения, социальные группы, дети с нарушениями слуха, коммуникативная активность, педагогические технологии, познавательная деятельность.

Kruhlyk Oksana. The formation of interpersonal relationships in children with hearing impairment in cognitive activity. The problem of development and the process of the formation of relationships social groups is relevant in the minds of current trends of public life. Formation of communicative activity in children with hearing impairment in the early stages of personality development is a prerequisite for meeting one's own needs for the life of society. A sense of harmony and fullness should be instituted at a very early age of in child with psychophysical disorders. Formation of interpersonal relationships in preschool children with hearing impairment is the key to overcoming serious violations of the subject's balance with the social system.

Children with hearing impairments should be gradually taught to notice the conditions of adults and children; learn to help one another; develop the ability to analyze, compare, summarize subjects; to broaden and deepen the understanding of the world and people, their emotional state in the process of certain interaction; to observe and see the interconnection of the phenomena of nature, of the world; to develop temporal phenomena as a basis for mastering complex sentences, to understand the content of the text, to establish causation; to know the characteristics and the sequence of the change of seasons, the life of the animal world and the life of people. According to our study, hearing impaired children should be trained in observing and exploring the phenomena of nature, observing events in kindergarten, at home, and talking available means of speech (sign language), but also using verbal speech as a mental phenomenon of social development.

This article highlights the main directions and pedagogical technologies of Deaf education for the formation in children with hearing impairments in preschool age skill to establish the interaction between people and interpersonal relationships in their cognitive activities as a guarantee of a successful and harmonious life in society.

Keywords: interpersonal relationships, social groups, children with hearing impairments, communicative activity, pedagogical technologies, cognitive activity.

Постановка проблеми. Сучасне життя, в силу останніх подій в усьому світі, та в Україні зокрема, пов'язаних з епідеміологічною ситуацією, наочно показує гостроту цінності життя та міжособистісних стосунків для кожної людини в суспільстві. Соціальні групи, які оточують людину завжди і повсюди, через символи, установки, цінності, не тільки впливають на людські відносини, але й активно формують соціальну ідентифікацію, самокатегоризацію, соціальний обмін, в цілому – образ світу особистості. Саме, в безперервному процесі такого взаємообміну і вибудовується взаємність, постійність рефлексивності зав'язків,

відношення, оцінки, залежності тощо. Особливо на сьогодні це стосується спільноти осіб з порушеннями слуху, процеси самокатегоризації якої недостатньо вивченні в сурдопедагогічній галузі, а фундамент їхньої групової ідентифікації в середині групи закладається ще задовго до їхньої групової свідомості. Проблема вивчення міжособистісних стосунків має свої витoki з самого раннього етапу становлення особистості, тому на нашу думку, формування міжособистісних стосунків доцільно починати з раннього дошкільного віку дитини в її пізнавальній діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Вагому методичну базу для сучасних досліджень у вивченні питання міжособистісних стосунків створили багато науковців і провідних фахівців в різних галузях (О. Леонт'єв, Д. Мілнер, О. Обозов, І. Сушков, Дж. Тернер, П. Шихир'єв та інші). Зокрема, в сурдопедагогіці і сурдопсихології проблемою міжособистісних стосунків осіб з порушеннями слуху займалися В. Белінський, В. Безлюдна, Е. Війтар, І. Кривоніс, М. Нудельман, В. Петрова, В. Петшак, Т. Прилепська, С. Роюк, Т. Федюк та інші. Зверталась окрема увага на аспекти морального виховання для розуміння існуючої міжособистісної взаємодії дітей в спеціальному закладі освіти (О. Арканова, Л. Фомічова та ін.). Вивчалось і досліджувалося питання формування комунікативної активності дітей дошкільного віку з порушеннями слуху складоритмічним методом (О. Круглик, К. Луцько, О. Мартинчук та ін.).

Вагомість внеску вищезазначених досліджень, та тих, які не охоплені в даному викладі матеріалу, є безсумнівним, але, освітні інновації, нові комп'ютерні технології, стиль життя вимагає нових нестандартних підходів до вивчення ситуації в суспільстві та міжособистісної взаємодії людей, зокрема людей з порушеннями слуху. Спільнота людей з порушеннями слуху все більше і більше виокремлюється в потужну соціальну групу, яка набирає впливу на свій внутрішньокультурний розвиток. Тому, проблема розвитку і процес формування взаємовідносин соціальних груп і особистості є актуальними в умовах сучасних тенденцій громадського життя. Можливість подальшого особистісного вибору свого власного життєвого шляху, в тому числі вибору мови спілкування для людини з порушеннями слуху, безпосередньо залежить як від соціального оточення з раннього віку, так і від правильно організованого компенсаторно-корекційного сурдопедагогічного впливу.

Мета. Враховуючи вищевказані наукові погляди, відправною точкою нашого дослідження в предметі вивчення ми розуміємо концепцію, суть якої полягає не в тому що біологічна істота поступово виробляє в собі соціальні механізми, які створюють особистість, а в тому, що існує феномен загального, якогось підсумку еволюції соціуму, що впливає на життєдіяльність конкретних особистостей, які наділені неповторним психічним складом, це навіть стосується і людей з порушеннями слуху.

Тому, метою даної статті було висвітлити основні напрямки і педагогічні технології формування у дітей з порушеннями слуху

дошкільного віку механізмів взаємодії з людьми та формування міжособистісних відносин в їхній пізнавальній діяльності як запоруки успішного та гармонійного подальшого життя в соціумі.

Виклад основного матеріалу. Процеси, які пов'язані з цивілізованістю і культурою, диктують необхідність розробки і впровадження морально значущих і гуманістично спрямованих заходів на створення умов, більше конкретно-сурдопедагогічних технологій корекційно-компенсаторного спрямування, які б організували обмін соціально-психологічними відношеннями між різними соціальними групами, розуміння яких дозволить поколінню дітей з порушеннями слуху в подальшому вибирати свій власний стиль життя в соціумі. Одним з таких підходів є питання формування у осіб з порушеннями слуху на ранніх етапах становлення особистості достатнього рівня вербального розвитку, щоб задовольняти власні потреби в життєдіяльності соціуму.

Багаточисельні лабораторні дослідження, проведені групою вчених під керівництвом Дж. Тернера [10] показали що соціальні групи, в цілому, сприймають свої інтереси з більш екстремальних позицій, ніж окремі індивіди. Тривале перебування у певній соціальній групі призводить індивіда до прийняття більш екстремальних рішень у порівнянні з індивідуальними.

Як зауважував О. Леонтьєв, особистість стає такою принципово новою властивістю, яка відповідає соціальному рівню життя [3]. І що найголовніше – суспільство отримує можливість організовувати себе через окремі особистості, про що фундаментально описав І. Сушков в своїх дослідженнях. Суспільство змушує індивіда засвоювати в процесі соціалізації відносини, які існують між людьми в тих соціальних об'єднаннях, в які індивід потрапляє під впливом життєвих обставин. Тобто, структура відносин в середині індивіда починає створювати особистісні якості [8]

Тому, на нашу думку, саме необхідність раннього втручання у формування міжособистісних відносин дітей з порушеннями слуху в умовах комунікативного діяльнісного підходу є запорукою адекватної соціалізації та гармонійного формування особистості.

Відчуття гармонії та повноцінності треба закласти ще в самому ранньому віці дитини, навіть якщо вона має певні порушення. Формування міжособистісних стосунків, починаючи з дошкільного віку, є запорукою подолання серйозних порушень рівноваги суб'єкта з соціальною системою за рахунок можливої втрати індивідуальності. Патологія власної свідомості, частіше за все, – це корегування образу Я, який перш за все, передбачає трансформацію сприймання себе в системі соціальних відносин.

Ідеї формування комунікативної активності у дошкільників з порушеннями слуху в процесі пізнавальної діяльності, були впроваджені у програму навчання дітей, яка є діючою [7]. Доцільність впровадження

даного підходу протягом багатьох років вивчалася науковцями-сурдопедагогами, і висвітлювалась з різних позицій (О. Круглик [1], К. Луцько [5, 6], О. Мартинчук [6]).

Зміст навчання конкретизується і реалізується через поставлену компенсаторно-корекційну мету і застосовані педагогічні технології.

Таким чином, підґрунтям в розвитку мовленнєвої активності дитини з порушеннями слуху як запоруки формування адекватних міжособистісних стосунків є:

- заохочування дитини до говоріння; стимулювання до запитань; розвиток умінь спілкуватися; розвиток спостережливості та дослідницьких дій у дитини; розвиток умінь тактильно, тактильно-зорово, слухо-зорово обстежувати і навчання досліджуванню; розвиток орієнтувально-дослідницької діяльності; розвиток здатності аналізу; розвиток вміння пізнавати, обстежувати предмети довкілля; розвиток зорового зосередження, тактильно-зорових, слухо-зорових, нюхових та смакових відчуттів і сприймань;

- формування позитивного ставлення і самопочуття, довіри до людей; формування умінь та навичок сприймання усного мовлення, самостійного говоріння; формування здатності запам'ятовувати складоритм слів; автоматизувати відтворення складоритму слів, словосполучень, речень; формування асоціативної пам'яті; формування навичок наслідування та відтворювання низки дій дорослого за показом, за піктограмами, з пам'яті; формувати здатність словесного позначення оточуючого світу; навчати відтворювати дії з предметами, супроводжуючи їх мовленням (на доступному рівні); формування аналітико-синтетичного сприймання об'єктів природи.

В умовах впровадження інклюзивного навчання в освітній простір було розуміння надання дитині з порушеннями слуху такої суспільно-педагогічної допомоги, яка на компенсаторно-корекційних засадах і вивіреними шляхами в процесі соціального обміну і через процеси внутрішньо групової ідентифікації сформує адекватну соціальну особистість. Тому, в засвоєнні змісту програми розвитку для дітей дошкільного віку з порушеннями слуху (глухі, зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами) через педагогічні технології для реалізації змісту навчання ми вбачали формування взаємин людини з порушеннями слуху з соціумом чуючих і нечуючих людей. Як вказують дослідження відомих вчених сурдопедагогів-методистів Є. Леонгард [2] та К. Луцько [4], раннє навчання дітей з порушеннями слуху і оптимальне слухопротезування є запорукою успішної соціалізації дитини в соціумі.

Феномен соціоцентризму в умовах певної соціальної групи залежить від стану суспільної свідомості. Цікаві дослідження Д. Мілнера [9] засвідчили, що діти шести- і семирічного віку легше перераховують країни, які більше подобаються, ніж наводять якісь факти про ці країни. Такий факт підтвердив основну думку науковців, що імпульси переваги

формується раніше, ніж зміст знань про соціальні групи. Потяг до розуміння слідує за відчуттям симпатії.

Тому, в нашій Програмі розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями слуху (глухі, зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами) в розділі «Пізнання довкілля» ми запропонували такі педагогічні технології, які охоплюють п'ять напрямків:

1. Впізнання та встановлення емоційної взаємодії з людьми з різних соціальних груп, в яких знаходиться дитина.

2. Пізнання, обстеження та експериментування з елементами соціального світу.

3. Спостереження за фенологічним та соціальним світом, відтворення дій соціального оточення.

4. Встановлення логічності, послідовності та причинно-наслідкових зв'язків із соціальним світом.

5. Активізація та розвиток вербального мовлення як образу взаємовідносин.

Зупинимося на кожному напрямку окремо.

Так, перший напрямок, впізнання та встановлення емоційної взаємодії з людьми з різних соціальних груп, в яких знаходиться дитина з порушеннями слуху, пов'язаний із створенням ситуацій для запам'ятовування і впізнання людей, з якими спілкується або входить в контакт дитина. Педагогічні технології спрямовані, з самого початку корекційного навчання, на знайомство дітей в групі, знайомство з працівниками дитячого садка. В подальшому діти вчаться впізнавати дітей групи, педагогів, самого себе на портретних та сюжетних фотографіях. Навчаються умінь розглядати фотографій з життя власної сім'ї; знаходити та розрізняти за фотографіями членів своєї сім'ї; вилучати фотографій членів родини (мама, тато, бабуся, дідусь та інших) серед фото з незнайомими людьми. Сурдопедагоги стимулюють інтерес дитини до людей, викликають почуття радості та задоволення від комунікативно-перцептивної взаємодії із дорослим.

Подальша мета змісту програми – формування у дитини з порушеннями слуху власного Я, тобто такої особистості, яка буде в змозі ідентифікувати себе серед інших людей (Я, Ти), тим самим розуміючи в подальшому свою приналежність до тієї чи іншої соціальної групи.

Педагогічні технології спрямовані на ознайомлення з професіями людей в дитячому садку (вчитель, вихователь, няня, лікар, кухар, двірник, шофер тощо). Спостереження за їхньою діяльністю в робочий час. Впізнання людей названих професій за зображеннями на картинках і фотографіях.

Діти навчаються сприймати і розуміти різний емоційний стан людини: веселий, добрий, сумний, наляканий, злий, спокійний, шумний, задоволений тощо. Називають емоційні стани дітей та дорослих в реальній ситуації та зображених на фото.

Другий напрямок пов'язаний з пізнаванням, обстеженням та експериментуванням з елементами соціального світу. Дитина з порушеннями слуху навчається пізнавати зовнішній вигляд людини і свій власний; знайомі та нові предмети, іграшки; природні явища такі, як дощ, сніг, вітер, сонце, вода та інші через розвиток зорової зосередженості, тактильно-зорового, нюхового та смакового сприймання довкілля.

Основна увага у формуванні міжособистісних стосунків дітей дошкільного віку була пов'язана нами з формуванням перцептивних відчуттів, які переплетені з умінням обстежувати дитиною довкілля на початковому етапі корекційного навчання. Так, пропонувалося обстеження свого власного відображення дитиною перед дзеркалом. Тактильно-зорове обстеження натуральних овочів, фруктів, одягу, взуття, меблів, посуду, іграшок тощо; основних предметів побуту, характерних для даного приміщення з їхніми називаннями на основі складоритму. Починати пропонували з обстеження дітьми іграшок в ігровому куточку групи, встановлення їхніх особливостей і можливостей використання. В наступні роки навчання дитині пропонується обстежувати різні вироби з паперу, картону, вати, тканини, шкіри, глини, дерева тощо. Досліджувати знайомі та нові предмети (за наслідуванням, піктограмами, зразком).

Активізація тактильно-зорового, слухо-зоро-тактильного, слухо-зорового сприймання дитини безпосередньо пов'язана з обстеженням пальчиком, долонькою, обома руками та зосередженням уваги на них протягом певного часу. Слід заохочувати дитину робити пальчикову гімнастику, щоб активізувати її мозкову активність і розвинути здатність брати предмет двома пальцями. Навчати перерозподіляти пальці на предметі в залежності від його форми (можливість втримати предмет в руках чи надати йому необхідного положення). Обводити пальцем дитини малюнок, зображення предмета. Обводити пальчиком або долонькою зовнішньої частини предметів, речей, рухом руки у повітрі відтворювати його форму. Важливе рухове моделювання форми, що допомагає дитині керувати зором обстеження предмету. Обмацувати об'ємні предмети (куля, куб): тактильно-зорове та тактильне сприймання (із закритими очима). Навчати хапати обома руками великі предмети (широкі предмети).

Експериментувати з водою, снігом, льодом, піском, ґрунтом, травою, камінцями шляхом доторкання, смакових і нюхових відчуттів. Відкривати їхні властивості без називання (тепла, холодна, солодка вода; пухкий, твердий сніг; теплий пісок; твердий камінь; вода тече, сніг тане, лід твердий, глина маститься тощо).

Стимулювання дітей дізнаватися про незнайомі предмети, явища, події.

Наступний, третій напрямок формування був пов'язаний із уміннями спостерігати явища живої та неживої природи, відтворювати дії соціального оточення (педагогів, дітей, батьків, інших людей). Так, увага на формування умінь спостерігати за послідовністю дій дорослого

(сурдопедагога, вихователя, няні).; за діями старших дітей і дорослих, що знаходяться на території дитячого садка (лікаря, двірника, шофера та інші) на прогулянці.

В подальшому спостереження та виконання дій разом з педагогами (спряжено), самостійно в ігровій діяльності (з пам'яті). Відстрочене відтворення дитиною дій дорослого, через певний час. Відтворення дій з опорою на піктограми та без такої опори; використання даного досвіду у сюжетно-рольовій грі у дитячому садку. Формувати уміння наслідувати дії за педагогом: доторкнутися, розглянути, обстежити, погратися із запропонованим природним матеріалом. Повторення дій за запропонованим алгоритмом. Вироблення алгоритму дій: спряжено з дорослим, за малюнком, піктограмою, самостійно. Відтворення дій з предметами за картинками, піктограмами. Співвіднесення дій з піктограм з реальними діями з предметами.

Формування умінь на прогулянках розглядати об'єкти природи, спостерігати яскраві та рухливі явища (вітер гойдає дерева, кущі, сонечко лагідно світить тощо), зосереджуючи на них свою увагу; спостерігати за пташками на вулиці, тваринами, рибками, комахами (муха, комар, жук) тощо.

Четвертим напрямком роботи, який пронизую всю програму, було формування у дітей умінь встановлювати логічність, послідовність та причинно-наслідкові зв'язки із соціальним світом. Пропонувалося нами починати таку роботу з навчання маленьких дошкільників імітувати одягання-роздягання ляльок, тварин в логічному порядку. Робота передбачала виконання двох, трьох і більше дій з предметами разом з педагогом (відображено, спряжено та самостійно). Формування послідовності дій за піктограмами. Демонстрація дій з предметом за картинками, піктограмами. Відновлення послідовності подій за серією малюнків (2-4). Розкладання картинок в послідовності, яка показує причинний зв'язок подій, явищ.

Надання дитині елементарного алгоритму дій з вивчення природного явища: відчувати дощ, сніг, вітер, сонце, воду рукою, обличчям, тілом (навіть в одязі). Продовження навчати дітей розуміти причинно-наслідкові зв'язки в природі, розглядаючи одне явище як наслідок або прояв іншого. Визначення не лише послідовності, але й причини залежності явища в тих випадках, коли вона добре виражена. Систематичне спостереження за звичайним календарем та за веденням календаря погоди. Розуміння понять сьогодні (вчора, завтра) на матеріалі перекидного календаря, подій із життя дитини, які відбуваються сьогодні, відбувалися вчора і будуть відбуватися завтра. Формування певної послідовності дій у часі.

І найголовніший напрямок роботи, який для розуміння повинен червоною лінією пройти через всі вищеописані напрямки, є активізація та розвиток вербального мовлення як образу взаємовідносин людей.

Перш за все дитину дошкільного віку з порушеннями слуху слід стимулювати говорити, повідомляти про свої дії (мовленнєвий супровід дій з предметами), називати предмети, речі доступними їм вербальними засобами, використовувати експресивне мовлення. Активізувати її спілкування в природних умовах.

Спряжене, за наслідуванням та самостійне (з пам'яті) проговорювання мовленнєвого матеріалу з багаторазовим повторенням його з метою подолання артикуляційних труднощів та якісного його засвоєння. Слід спонукати дітей з порушеннями слуху користуватися при спілкуванні усним мовленням. Підтримувати всі випадки звертання дітей один до одного, до дорослого. Формування у дітей зорових образів слів, що пов'язано з глобальним сприйманням і розумінням значення слів, словосполучень, їхнього складоритму (на табличках) є вкрай необхідним. Мовленнєвий матеріал діти повинні проговорювати за вихователем спряжено, відображено і самостійно (з пам'яті). Слухо-зорове сприймання мовлення дорослого (дитини) із стимулюванням намагатися артикулювати спряжено з дорослим, його відтворення з пам'яті, передавання цього мовлення складоритмом.

Засвоєння складоритму в словах і фразах є необхідною умовою розвитку усного мовлення дитини з порушеннями слуху. Наприклад, ТА – суп, чай, хліб, дощ, сніг; ТА-та – каша, вітер, сонце; та-ТА – компот, вода, рука; тата-Та –молоко. Стимулювання педагогом засвоєння дітьми складоритму слів, простих речень, вживання фраз на основі складоритму типу: ТАта таТАта таТА. – Мама купила штани; татаТА Тата – Одягни куртку; ТА таТА? – Де пальто? тощо. В подальшому відтворення слів за складоритмом буде відбуватися швидше і доступніше. Також, через метод складоритму вчимо навчання дітей мовленнєво визначати своє положення серед навколишніх предметів, людей (Я сиджу за столом; Я стою біля шафи; Я біжу за Оленою тощо).

Ось чому, ми вважаємо, що проблема міжособистісних відносин досить гостро постає в світлі соціального життя осіб з порушеннями слуху, особливо дошкільників з порушеннями слуху, культурний розвиток яких безпосередньо пов'язаний із соціальним життям чуючих людей.

Висновки та перспектива досліджень. Формування адекватних і повноцінних міжособистісних відносин дітей з порушеннями слуху в дошкільному віці стане запорукою загальнокультурного розвитку особистості, життєдіяльність якого буде перетинатися з різними соціальними групами, але вплив цінностей і установок, які формують образ світу, буде наповнений адекватним розумінням власної саморефлексії з оточуючими.

Дітей з порушеннями слуху дошкільного віку поступово слід навчати помічати стани дорослих і дітей; вчити надавати допомогу один одному; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати предмети;

розширювати і поглиблювати уявлення про навколишній світ і людей, їх емоційний стан в процесі певної взаємодії; спостерігати і бачити взаємозв'язок явищ природи, світу; розвивати часові уявлення як основу для оволодіння складними реченнями, для розуміння змісту тексту встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; знати характерні ознаки і послідовність зміни пір року, життя тваринного світу і життєдіяльності оточуючих людей. А найголовніше, на нашу думку, слід навчати умінням спостерігати і досліджувати явища природи, спостерігати за подіями в дитячому садку, вдома і розповідати про них не тільки доступними засобами мовлення (маємо на увазі мімико-жестове мовлення як найбільш доступне і легше для засвоєння для дитини з порушеннями слуху), а й з використанням усного розмовного мовлення як психічним феноменом розвитку соціального.

Саме тому, можна намітити подальші дослідження з проблеми вивчення міжособистісних стосунків у осіб з порушеннями слуху, зокрема: діагностика і формування позитивних міжособистісних стосунків в учнів з порушеннями слуху; діагностика та врегулювання взаємовідносин осіб різних соціальних груп в умовах суспільних інновацій тощо.

Бібліографія

1. Круглик О.П. Інноваційні технології формування міжособистісних стосунків у дітей з кохлеарними імплантами. *Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації* : зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2019. С. 54-56. **2. Леонгард Э.И.** Воспитание и обучение глухих дошкольников в детском саду. Москва, 1987. 273 с. **3. Леонтьев А.Н.** О системном анализе в психологии. *Психологический журнал*. 1991. Т. 12. № 4. С. 117-120. **4. Луцько К.В.** Мовленнєвий розвиток дитини та деякі умови його забезпечення у ранньому віці. *Сучасні технічні засоби реабілітації й навчання дітей з вадами слуху та мовлення* / за ред. Б.С. Мороза, К.В. Луцько. Київ. 2002. Вип.3. С. 35-67. **5. Луцько К.В.** Дослідження показників реакцій мозку на слуховий, зоровий, тактильний, руховий стимули при сприйманні мовлення та предметів засобами енцефалографії. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип.7. С. 145-156. **6. Мартинчук О.В., Луцько К.В.** Сенсорні чинники когнітивного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. *II International scientific conference Modernszation of the educational system: world trends and national peculiarities*. Kaunas, Lithuania, 2019. С. 455-457. **7. Програма** розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями слуху (глухі, зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами) / за ред. К.В. Луцько. Київ, 2019. 405с. URL: https://drive.google.com/file/d/1INC_3SwfHCH3H9AzsOAR4dOw9eSiOsp/view **8. Сушков И.Р.** Категория «отношения» и взаимодействия социальных субъектов. *Психология отношений человека и психическая регуляция*

деятельности / А.Л. Журавлев, В.А. Зобков. Москва, 2007. **9. Milner D.** (1984). The Development of Ethnic Attitudes. In H.Tajfel (Ed), *The Social Dimension (European developments in social psychology)*. Cambridge University Press, 1, 2, 89-110. **10. Turner J.C. & Oakes P.J.**, (1986). The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence. *British Journal of Social Psychology*, 25, 237-252.

References

1. Kruglyk O.P. Innovacijni tehnologii formuvannya mizhosoby`stisny`x stosunkiv u ditej z koxlearnym` implantamy`. *Animaloterapiya v konteksti rozvytku suchasny`x metodiv kompleksnoi rehabilitaci* : zb. materialiv dop. uchasn. I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ky`yiv, 2019. S. 54-56. [in Ukrainian]. **2. Leongard E.Y.** Vospytanie i obuchenie gluxix doskolnikov v detskom sadu. Moskva, 1987. 273s. [in Russian]. **3. Leontev A.N.** O sistemnom analize v psixologii. *Psixologicheskij zhurnal*. 1991. T. 12. # 4. S. 117-120. [in Russian]. **4. Luczko K.V.** Movlennyevy`j rozvytok dy`ty`ny` ta deyaki umovy` jogo zabezpechennya u rann`omu vici. *Suchasni texnichni zasoby` rehabilitaciyi j navchannya ditej z vadamy` sluxu ta movlennya* / za red. B. S. Moroza, K. V. Luczko. Ky`yiv. 2002. Vy`p. 3. S. 35-67. [in Ukrainian]. **5. Luczko K.V.** Doslidzhennya pokazny`kiv reakcij mozku na sluxovy`j, zorovy`j, takty`l`ny`j, ruxovy`j sty`muly` pry` spry`jmanni movlennya ta predmetiv zasobamy` encefalografii. *Aktual`ni py`tannya korekciynoi osvity` (pedagogichni nauky`)*: zbirny`k naukovy`x prac`. Kam'yanecz`-Podil`s`ky`j, 2018. Vy`p. 7. S. 145-156. [in Ukrainian]. **6. Marty`nchuk O.V., Luczko K.V.** Sensorni chy`nny`ky` kognity`vnogo rozvytku ditej z osobly`vy`my` osvitnimy` potrebamy`. *II International scientific conference Modernszation of the educational system: world trends and national peculiarities*. Kaunas, Lithuania, 2019. S. 455-457. [in Ukrainian]. **7. Programa rozvytku ditej doskil`nogo viku z porushennyamy` sluxu (gluxi, zi zny`zhenym sluxom, z koxlearnym` implantamy`) / za red. K. V. Luczko.** Ky`yiv, 2019. 405s. URL: https://drive.google.com/file/d/1INC_3SwfHCH3H9AzsOAR4dOw9eSiOsp/view [in Ukrainian]. **8. Sushkov I.R.** Kategoriya «otnosheniya» i vzaimodeystviya sotsial'nykh sub"ektov. *Psikhologiya otnosheniy cheloveka i psikhicheskaya regulyatsiya deyatel'nosti* / A.L. Zhuravlev, V.A. Zobkov. Moskva, 2007. [in Russian]. **9. Milner D.** (1984). The Development of Ethnic Attitudes. In H.Tajfel (Ed), *The Social Dimension (European developments in social psychology)*. Cambridge University Press, 1, 2, 89-110. **10. Turner J.C. & Oakes P.J.**, (1986). The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence. *British Journal of Social Psychology*, 25, 237-252.

Дата відправлення статті 24.02.2020 р.